

LUND UNIVERSITY

Tragedin i Smolensk har gjort en försoning mellan Polen och Ryssland möjlig

Lennhag, Mi

Published in:
Svensk-Polsk Bulletin

2010

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Lennhag, M. (2010). Tragedin i Smolensk har gjort en försoning mellan Polen och Ryssland möjlig. *Svensk-Polsk Bulletin*.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

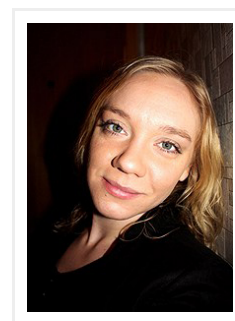
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Tragedin i Smolensk har gjort en försoning mellan Polen och Ryssland möjlig

För ett år sedan visste relativt få svenskar något om byn Katyń och vad den varit känd (eller okänd) för: att 20 000 polska krigsfångar i april 1940 avrättades på direkt order av den ryske diktatorn Josef Stalin.

I april förra året hamnade byn åter på kartan – ett flygplan med polska politiker, militärer och statstjänstemän var på väg till just Katyń för en minneshögtid och störtade utanför Smolensk. Då som nu var anklagelserna mot Ryssland hårda. Och då som nu framhålls offren som martyrer.

Mi Lennhag, doktorand i statsvetenskap i Lund och valkommentator i radions P3, resonerar kring begreppen martyrskap, skuld och försoning mellan de två länderna.

— Mi Lennhag

Polen och Ryssland har en lång historia av återkommande konflikter och ansträngda relationer. Vid Polens delningar i slutet av 1700-talet tog Ryssland lejonparten. Det var i de ryskockuperade delarna som de blodiga upproren under 1800-talet utspelade sig. När Polen 1918 återuppstod som självständig stat gick landet omedelbart i krig med Ryssland om gränsdragningen i öster. Vid krigsslutet 1945 avtvingades Polen av Sovjetunionen hälften av det territorium som inte förlorats sedan självständigheten.

Våren 1940, ett halvår efter Sovjetunionens och Nazitysklands gemensamma anfall mot Polen i september 1939, avrättade den ryska säkerhetstjänsten drygt 20 000 polska officerare i byn Katyń i dagens västra Ryssland.

Att skjuta över 20 000 människor och gömma kropparna kräver planering. Fram till så sent som 1990 hölls dock de verkliga omständigheterna kring Katyńmassakern hemliga. Många frågade sig om massmordet i Katyń i själva verket var Sovjetunionens hämnd för det förlorade slaget mot Polen 1920, då Röda Armén stoppades utanför Warszawa.

I femtio år hävdade Sovjetunionen att morden i Katyń begåtts av nazisterna, vilket dock möttes av omfattande tvivel från flera håll. När tyska armén hittat massgravarna blev Katyń ett politiskt vapen i propagandaminister Goebbels

händer.

Polens försök att få till en bedömning från Röda Korset eller en opartisk internationell krigsribunal fick inte gehör. Omvärlden ville eller vågade inte visa för stort intresse – kampen mot Hitlertyskland hade högre prioritet. Försöken att få till en bedömning av en opartisk internationell krigsribunal beaktades inte heller.

Sovjetunionen var vid denna tid en byråkratisk stat med noggranna rutiner för dokumentation. Alla polska fångar förhöordes grundligt och fick personakter. Även transporterna till avrättningsplatsen finns väl dokumenterade. Samtidigt tvingades de undrande familjerna i Kommunistpolen till tystnad. Ifrågasättande och privata efterforskningar fick allvarliga konsekvenser.

Konflikterna har fortsatt. När Solidaritet bildades 1980 och efter hand fick allt större folkligt stöd hotade Sovjet med en invasion. Den fria fackföreningen och dess tänkbara följder skrämde Moskva.

Gorbatjovs erkännande

Strax före Sovjetunionens sammanbrott erkände *Michail Gorbatjov* att Katyńmassakern skett på Stalins order. Polackerna begärde då att massavrättningarna skulle få status av folkmord, vilket dock aldrig blev fallet.

Vid början av det nya millenniet tinade relationen mellan Polen och Ryssland något i frågan om Katyń, och presidenten *Lech Wałęsa* fick ta del av viss rysk dokumentation. En rysk utredning lades ned 2004 – efter fjorton års arbete – och allt material hemligstämplades. Med *Vladimir Putins* tillträde till makten år 2000 ändrades delvis den officiella synen på historien och skulden: Ryssland kom fram till att händelserna i Katyń inte inneburit ett brott mot vare sig krigets lagar eller mänskliga rättigheter.

Det handlar alltså om en relation som är allt annat än okomplicerad. Polackernas genuina stöd för den orange revolutionen i Ukraina vintern 2004, liksom framhållandet av Rysslands skuld i Georgienkriget 2008, har inte bättrat på relationerna. Diskussionen som följde av att USA ville placera ut robotar för ett framtida militärt missilförsvar i Polen blev ytterligare en orsak till rysk ilska.

Nya Katyńoffer

Många förundrades dagarna efter flygkraschen den 10 april i år över att ett land låter så många högt uppsatta ledare färdas i samma plan. Ombord fanns – förutom president *Lech Kaczyński* med fru – Polens försvarsstabschef (likvärdigt med Sveriges ÖB), centralbankschefen, samtliga försvarsgrenschefer, ordföranden för Polens olympiska kommitté, vice utrikesministern, flera parlamentsledamöter och ledande historiker, samt *Anna Walentynowicz*, som spelade en avgörande roll när varvsstrejkerna bröt ut i Gdansk 1980, de strejker som utgjorde starten för Solidaritet. Den stora delegationen visar Katyńs betydelse som nationell symbol även sjuttio år efter händelsen. Få polacker har idag egna minnen av händelserna 1940.

De stupade i Katyń 1940 kom från den polska intelligentsian; det var journalister, motståndsmän, läkare och lärare. Nu har alltså en stor grupp polska intellektuella än en gång dött på ett sätt som förknippas med Katyń. Parallellerna är uppenbara och ger näring kulten kring den avlidne president Kaczyński. Det finns polacker som menar att Kaczyński offrade sig för att påminna världen om vad som hände i Katyń 1940. Den överlevande brodern *Jarosław Kaczyński* och partiet PiS (Lag och Rättvisa) kallar offren i Smolensk för martyrer. Begravningen av presidentparet i

Wawel-katedralen i Kraków är egentligen inte traditionsenlig och har mött protester, eftersom katedralen genom historien har varit en begravningsplats reserverad för kungar och hjältar, inte för politiker.

Det polska martyrskapet

Känner sig polackerna sig som offer? Är det så de framställt sig själva under den kaotiska tid som rådde efter flygkraschen? Eller är det nya Katyń ännu en prövning för det polska folket?

Den polska nationalsången har sitt ursprung i Polens krigiska 1700-tal och framhåller hur Polen ännu inte är förlorat. Det polska folket representerar okuvlighet och stark vilja till överlevnad och tålamod. Polens historia rymmer många hjältar, försaker och konflikter. Myterna, historien och katolicismen har stärkt nationen, även när nationen inte har haft ett eget territorium.

Nationalpoeten *Adam Mickiewicz* beskrivning av Polen som nationernas Kristus pekar på att landet bygger sin självbild och sitt kollektiva minne på en historia fylld av lidanden snarare än på segrar och styrka. Mot bakgrund av detta blir Katyń 2010 ännu en prövning för polackerna, som ofta gör återkopplingar till andra länders illdåd i det förflutna. Flygplanet som den polska delegationen färdades i var ryskt, slutdestinationen var Ryssland, och flygledarkontoret var ryskt. Detta stärkte känslan av offer och martyrskap i förhållande till Ryssland.

Oväntad rysk välvilja

Den 12 april är vanligtvis en rysk högtidsdag till minne av rymdfararen *Jurij Gagarin*. Förra året låg Rysslands fokus i stället på offren för flygolyckan. President *Dmitrij Medvedev* utlyste en nationell sorgedag och framförde sina kondoleanser – på polska – på Kremls officiella webbsida.

Många menar att de två premiärministrarna *Donald Tusk* och Vladimir Putin på senare år visat viss vilja att lägga historien bakom sig för att de gångna konflikterna inte längre ska hindra framtidens relationer och samarbete.

Flygkatastrofen vid Smolensk fick stora effekter på kontroverserna kring Katyńmorden. Den 14 april erkände president Medvedev Stalins roll i avrättningarna och fördömde massakern. Det var Kremls tydligaste uttalande i frågan hittills. Medvedev har meddelat att han personligen övervakar undersökningen. En månad efter flygolyckan rapporterade Polskie Radio att Medvedev erkänt att Rysslands hantering av Katyń 1940 varit en fullständig historieförfälskning och att den sovjetiska regimen varit en totalitär stat som förtryckte sitt folk.

Skuld och försoning

Vid ceremonin i Smolensk efter flygolyckan erkände Putin massakern 1940 på ett sätt han inte gjort förut. Hans ord om skuld och försoning hade många polacker – både anhängare och andra medborgare – väntat länge på.

I april visades också *Andrzej Wajdas* film Katyń från 2007 för första gången i Ryssland, och på bästa sändningstid i den statliga tv-kanalen. Tidigare hade filmen – som visar hur ryska säkerhetstjänstemän metodiskt avrättar polska officerare – varit förbjuden i Ryssland.

Ryssland gav Polen full insyn i utredningen kring flygolyckan, troligen åtminstone delvis för att minimera polska misstankar om rysk inblandning. Högsta Domstolen i Ryssland beslutade i april att ta upp ett överklagande från människorättsorganisationen Memorial, som begärde att hemligstämpeln av beslutet från 2004 om att lägga ner

utredningen av Katyńmassakern skulle hävas.

Bland dokumenten som därefter offentliggjorts finns ett brev där KGB-chefen *Lavrentij Beria* i mars 1940 rekommenderade att de polska krigsfångarna borde skjutas. Det ska även bli möjligt att läsa politbyråns klartecken till Berias förslag från den 5 mars 1940. På ryska statsarkivets webbsida ligger också en del tidigare hemliga dokument tillgängliga för läsning.

I maj överlämnade Medvedev dessutom omfattande dokumentation från den nedlagda ryska utredningen till president *Bronisław Komorowski*. Kort därefter sa *Sergej Mironov*, talman i Ryska Federationsrådet och på tillfälligt Polenbesök, till *Rossijskaja Gazeta* att Katyń kan bli en symbol för polsk-rysk försoning.

Högsta Domstolens beslut att häva sekretessen av Katyńutredningen och att återuppta undersökningen kan faktiskt leda till att man äntligen kan komma förbi den största stötestenen mellan Polen och Ryssland. Den politiska ledningens genuina medkänsla för den polska nationen är ovanlig och har förvånat många – både i Polen, Ryssland och i övriga världen. Man ska inte förneka att Ryssland behöver Polen som en god granne. Förbindelserna med EU behöver förbättras och Polen har länge setts som ett hinder i vägen för detta.

Relationerna mellan länderna har redan mjukats upp. Det är inte bara de högsta politiska ledarna som visat sympati med Polen, utan även vanliga ryssar har visat stöd för de polska medborgarna – något tämligen unikt i ländernas konfliktfyllda historia.

Vad som kommer att ske med Polens förhållningssätt till Katyń som ett nationellt trauma återstår att se. Kanske kan de vänligare tonerna gentemot den sedan många århundraden hatade grannen i öst påverka polackernas förhållningssätt till martyrskap och oförrätter.

[Analytics powered by GoStats](#)